

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ЩОДО СПРИЯННЯ ОНОВЛЕННЮ ПОКОЛІНЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОСОЮЗУ**О. Могильний, д. е. н., професор**

ORCID ID: 0000-0002-9802-1701

Н. Патики, д. е. н., професорка

ORCID ID: 0000-0003-0062-7631

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

© О. Могильний, Н. Патики, 2025

[https:// 10.31734/agrarecon2025.01-02.009](https://10.31734/agrarecon2025.01-02.009)**Могильний О., Патики Н. Інноваційні інструменти щодо сприяння оновленню поколінь в аграрному секторі України та Євросоюзу**

Визначено розбіжності у сприйнятті гостроти реальних загроз щодо вікової структури зайнятих в аграрних секторах України та Євросоюзу, представлених у програмних документах стратегічного характеру. Актуальність зумовлена необхідністю приведення української Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 року у відповідність до демографічної кризи в сільській місцевості з урахуванням втрат людського капіталу під час російсько-української війни.

Теоретико-методологічною основою для розвідок слугували загальнонаукові та економічні методи пізнання сучасних явищ і процесів, зумовлених демографічною кризою в аграрному секторі та молодіжними політиками України і Євросоюзу щодо її подолання. Серед них – монографічний, інституціональний, порівняльний і статистичний аналіз, графічний, нормативний та позитивний підходи, абстрактно-логічний інструментарій та ін.

Розкрито наслідки недосконалих політик України та Євросоюзу щодо залучення молоді віком 15–34 років для роботи в аграрному секторі економіки. Це зумовило погіршення вікової структури серед працівників, зростання кількісного розриву між молодими працівниками і старшими віковими групами, тривале міграційне скорочення, згубний індекс гендерного паритету, посилення демографічного навантаження на економічно активне населення тощо. Виокремлено відмінності інноваційних підходів до оновлення поколінь, представлених у Стратегії розвитку сільського господарства і сільських територій України до 2030 року і Звіті з питань стратегічного діалогу щодо майбутнього агропродовольчого сектору ЄС на 2028–2034 роки. В українській Стратегії не висвітлено загроз, пов'язаних зі старінням населення сільської місцевості та поглибленням демографічної кризи через російсько-українську війну, а запропоновані заходи не відповідають реальним масштабам людських втрат і глибині соціально-економічних деформацій на селі. У Євросоюзі, навпаки, об'єктивно оцінюють ситуацію зі старінням керівників ферм і усвідомлюють реальні бар'єри на шляху агроекологічного переходу.

Запропоновано низку дієвих інновацій, зокрема соціального спрямування, для прискореного оновлення поколінь завдяки реформі Спільної аграрної політики, а також створення нових інститутів.

Ключові слова: Стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій України, Стратегічний діалог про майбутнє сільського господарства ЄС, демографічна ситуація, аграрний ринок праці, зайнятість сільської молоді, оновлення поколінь, євроінтеграція.

Mohylnyi O., Patyka N. Innovative instruments to promote generational change in the agricultural sector of Ukraine and the European Union

The article aims to determine the differences in the perception of the severity of real threats regarding the age structure of those employed in the agricultural sectors of Ukraine and the European Union, as presented in strategic policy documents. The relevance of this study is due to the need to bring the Ukrainian Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas until 2030 in line with the demographic crisis in rural areas, considering the loss of human capital during the Russian-Ukrainian war.

The theoretical and methodological basis for the research was provided by general scientific and economic methods of understanding modern phenomena and processes caused by the demographic crisis in the agricultural sector and youth policies of Ukraine and the European Union to overcome it. These include monographic, institutional, comparative and statistical analysis, graphical, normative and positive approaches, abstract and logical tools, etc.

The article reveals the consequences of the imperfect policies of Ukraine and the European Union to attract young people aged 15-34 to work in the agricultural sector. This is manifested in the deterioration of the age structure among workers, the growing quantitative gap between young workers and older age groups, the continued decline in migration, the disastrous gender parity index, the increasing demographic burden on the economically active population, etc. The article highlights the differences between innovative approaches to generational renewal presented in the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas of Ukraine until 2030 and the Report on the Strategic Dialogue on the Future of the EU Agri-Food Sector for 2028-2034. The Ukrainian Strategy does not address the threats associated with the aging of the rural population and the deepening demographic crisis due to the Russian-Ukrainian war, and the proposed measures do not correspond to the real scale of human losses and the depth of socio-economic deformations in the countryside. In contrast, the European Union objectively assesses the situation with the aging of farm managers and is aware of the real barriers to agroecological transition.

Several practical innovations are proposed, including social innovations for accelerated generational renewal through the reform of the Common Agricultural Policy.

Keywords: *Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas of Ukraine, Strategic Dialogue on the Future of EU Agriculture, demographic situation, agricultural labour market, employment of rural youth, generational renewal, European integration.*

Постановка проблеми. В Україні політика зайнятості в сільській місцевості реалізується через державні та регіональні програми, орієнтовані також на підтримку вразливих груп населення, до яких віднесено і молодих людей віком до 35 років. Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» № 5067 від 5 липня 2012 року держава має надавати: додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню (ст. 14); сприяти забезпеченню першим робочим місцем, проходженню стажування у роботодавця (ст. 24); розширені можливості для підвищення конкурентоспроможності на ринку праці шляхом компенсації роботодавцю 50 % мінімальної заробітної плати за місяць у разі працевлаштування зареєстрованого безробітного віком до 25 років, який сумарно має страховий стаж не більше ніж 12 місяців, та віком до 35 років – на перше робоче місце (ст. 29); статус безробітного особам, молодшим за 16 років, за визначених обставин на підприємстві, в установі та організації (с. 43).

На виконання постанови Уряду № 1597 від 5 жовтня 1998 року (останні зміни ухвалено рішенням № 680 від 13.06.2024) «Про затвердження Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі» запроваджено програму «Власний дім» для громадян України, які постійно проживають у сільській місцевості та працюють на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності, що функціонують у сільській місцевості та розташовані у межах району проживання чи суміжних районах. На 01 січня 2024 року кількість індивідуальних сільських забудов-

ників, які подали заяви на отримання пільгових кредитів на будівництво (реконструкцію), придбання індивідуальних житлових будинків та підключення до наявних комунікацій, становила 26 928 осіб. Касові видатки зі спецфонду держбюджету за програмою за 2022–2023 роки становили понад 59,3 млн грн (Інформація про виконання..., 2024). Так, наприклад, у Чернігівській області за період 1999 – I квартал 2024 року програмою «Власний дім» скористалися 1290 молодих сімей. У Чернівецькій області упродовж 2006–2020 років 247 сімей покращили свої житлові умови. У Полтавській області за 2017–2021 роки 223 сільські сім'ї скористалися програмою «Власний дім». У Закарпатській області лише за 2024 рік змогли покращити свої житлові умови 207 молодих сільських сімей.

Указом Президента України № 94 від 12 березня 2012 року ухвалено Національну молодіжну стратегію до 2030 року. Серед викликів для повноцінної самореалізації молоді, зокрема, відзначено «низький рівень знань та навичок для заснування та ведення власної справи, недостатньо розвинена підприємницька культура та відсутність доступних фінансових та навчальних ресурсів, що знижують інтерес молоді до провадження підприємницької діяльності» (Національна молодіжна стратегія до 2030 року, 2021). З урахуванням особливостей капіталоємного аграрного сектору, де основним засобом виробництва є обмежені земельні ресурси, виокремлено інші проблеми щодо повноцінного переходу сільської молоді до ринку праці й аграрного підприємництва мають суттєві відмінності.

За даними Державної служби статистики України (Населення України у 2021 році, 2024), на початок 2021 року в сільській місцевості проживало 3106,6 тис. молоді віком 15–34 років, або 24,8 % до загальної чисельності сільського населення, а у 2000 році – 4184,1 тис., або 26,5 %, що більше на 1,7 в. п. Якщо за 2010–2021 роки чисельність молоді скоротилася на 21,3 %, то решта вікових груп (без молоді) – на 13,5 %, тобто віковий розрив у 1,6 раза перевищував цей же показник серед сільського населення. Закономірно посилюється демографічне навантаження. На початок 2001 року на 1000 осіб працездатного віку припадало 961 непрацездатна особа, а 2021 року – 1421 особа, що в 1,4 раза більше. Із року в рік погіршується індекс гендерного паритету: на 01 січня 2022 року в сільській місцевості в середньому на 1000 чоловіків припадало 1100 жінок, а у віці 15–34 – лише 916, із тенденцією до збільшення розриву в цій віковій групі із 930 (15–19 років) до 884 (30–34 років). Лише у 2021 році міграційне скорочення сільської молоді становило 11910 осіб, із них чоловіків – 2170, жінок – 9740. Тобто кількість мігрантів серед молоді жіночої статі, яка виїхала із сільських поселень, у 4,5 раза більша. Водночас за цей же рік міграційний приріст осіб віком 60 років і старше дорівнював більш ніж 2 тис. осіб. Середній вік голови домогосподарства у сільській місцевості у 2021 році дорівнював 62 роки для жінок та 57 – для чоловіків. Майже 60 % сільського населення – це діти (до 15 років) і їхні бабусі й дідусі (60+) (Міграційний рух населення, 2024). Прогнози спеціалістів, з урахуванням тривалої російсько-української війни та її демографічних наслідків, м'яко кажучи, загрозливі для країни. Очевидно, що перепис населення (останній проводився 2001 року, хоча ООН рекомендує кожні десять років) стане інформаційною базою для розроблення програм оновлення поколінь у сільській місцевості.

На омолодження керівників і спеціалістів сільського господарства завдяки підготовці фахівців аграрного профілю розраховувати також не доводиться. У 2023/2024 н. р. із закладів фахової передвищої освіти випущено за галуззю знань «Аграрні науки та продовольство» 7182 осіб, а із закладів вищої освіти – 6589 осіб (Вища та

фахова передвища освіта в Україні у 2023 році, 2025). Для сьогодення характерною особливістю аграрних закладів вищої освіти є те, що більшість контингенту становлять студенти з міст, а не сільська молодь. Тож сподіватися, що після отримання диплома про вищу освіту ці випускники поїдуть працювати і жити в село, не доводиться. За оптимістичними експертними оцінками, лише кожен п'ятий працюватиме за обраною спеціальністю упродовж трьох років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бабаєва І. (2024) у дисертаційній роботі обґрунтувала теоретичні засади і практичні рекомендації щодо забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України. Вчена розкрила сутнісні взаємозв'язки, чинники та сучасні прояви зайнятості в сільській місцевості; з'ясувала основні характеристики, завдання, напрями та інструменти публічної політики; узагальнила європейський досвід реалізації окремих заходів, що негативно впливають на рівень зайнятості в сільській місцевості, тощо. Бородіна О. (2020) провела науково-прикладний аналіз сутності європейської політики убезпечення сільської місцевості (*rural proofing policy*) та механізмів її реалізації для привернення уваги в Україні до цієї міждисциплінарної проблеми, суспільного усвідомлення її значення та розробила пропозиції, спрямовані на адаптацію європейських підходів з урахуванням специфіки сільського способу життя в умовах сучасних реформ, зокрема адміністративно-територіального устрою та децентралізації влади.

Демчак І. та ін. (2020) розглянули молодіжний сегмент ринку праці сільської місцевості. Зокрема дієвість нормативно-правового регулювання, рівень економічної активності, зайнятості і безробіття та кількість претендентів на одну вакансію у сільському, лісовому та рибному господарстві. Висвітлено результати застосування активних інструментів Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття щодо сільської молоді. Серед них: одноразова виплата допомоги з безробіття для започаткування власної справи; професійне навчання і підвищення кваліфікації; отримання спеціального ваучера на навчання та ін. Петрова І. та Близнюк В. (2021) обґрунтували необхідність забезпечення інклюзивного вектора розвитку ринку

праці на засадах інноватизації та гармонізації інтересів інституційних суб'єктів. Колектив авторів запропонував заходи, розраховані на мінімізацію деструктивних проявів на ринку праці. Серед них: дотримання концепції гідної праці, забезпечення принципу соціальної справедливості, розвиток інститутів соціального захисту молодих працівників, запровадження безумовного базового доходу, утвердження моделей інноваційно активної поведінки та спонукання інтересу до постматеріалістичної мотивації.

Каховська О. та Комарова І. (2016) вивчили особливості національних моделей регулювання зайнятості в європейських державах та провели порівняльний аналіз стану зайнятості в країнах Європи та в Україні. На їхню думку, є суттєві відмінності між українським та європейським підходами до управління продуктивною зайнятістю населення. Запропоновані заходи мають підвищити рівень зайнятості в Україні за умови імплементації європейського досвіду.

Висвітленню кращих практик країн Євросоюзу, які застосовуються для підтримки молоді при переході від навчання до роботи, та розробці основних напрямів активізації заходів щодо поліпшення працевлаштування молоді з вищою освітою та її закріплення на українському ринку праці на основі узагальнення прогресивного європейського досвіду присвячена праця Махсми М. та Чуб О. (2022). Зокрема автори зазначають, що забезпечення зайнятості молоді потребує комплексного підходу, застосування програмного методу, залучення широкого кола зацікавлених сторін, спільного фінансування й відповідної інформаційної й просвітницької політики.

За результатами вивчення політики ЄС Семикіна М., Запірченко Л. та Семикіна А. (2023) визначили ключові підходи, принципи та практики, базовані на молодіжних гарантіях працевлаштування, навчання і розвитку. На думку дослідників, для того, щоб політика у сфері молодіжної зайнятості в Україні набула більш системних ознак, варто вдосконалювати статистичний облік соціально-економічних показників щодо молоді, у тому числі зайнятості.

Патика Н. та Могильний О. (2023) запропонували подальший розвиток методичних підходів до кількісного аналізу ринку праці сільської місцевості з використанням

економіко-математичної моделі; автори оцінили ступінь впливу демографічних та соціально-економічних чинників на кількість зайнятих в аграрному секторі, у тому числі молодих працівників. Окреслено стратегічні напрями мінімізації ризиків сільського населення у сфері соціально-трудова відносин та розроблено організаційно-економічні засади забезпечення продуктивної зайнятості сільського населення в Україні шляхом реалізації, інституційно-правових, економічних, інвестиційно-інноваційних та інших інструментів. Пронько Л. (2022) дослідила соціально-економічні аспекти зайнятості сільського населення України. Зокрема доведено, що сільське населення як економічний агент територій сільського типу та необхідна умова збереження її життєдіяльності, найбільш чутливе до спадів економічного розвитку. Обґрунтована важливість професійно-кваліфікаційного чинника робочої сили, що зумовлено науково-технічним прогресом, який висуває підвищені вимоги до працівників, їхніх знань, фахової підготовки та навичок.

Студінська Г. та Мамчур В. (2023) запропонували модель інноваційного розвитку аграрної сфери України, яка передбачає підвищення ефективності аграрного виробництва та суттєвого поліпшення умов проживання і праці населення в сільській місцевості. Обґрунтовано необхідність реалізації низки інноваційних рішень, спрямованих на призупинення демографічної кризи в сільській місцевості, подолання рентно-сировинної моделі хижацької експлуатації земельних, водних та інших природних ресурсів, формування культу праці аграрія та підвищення престижності сільського способу життя серед молоді.

Постановка завдання. Сьогодні актуальні науково-практичні дослідження з використанням сучасного інструментарію соціологічних опитувань серед молоді (у тому числі серед вимушених мігрантів) щодо мотиваційного спонукання для проживання, праці й відпочинку в сільській місцевості. Водночас, попри наявність низки наукових праць, які висвітлюють різні аспекти молодіжної зайнятості, в Україні наразі є безліч проблемних питань забезпечення зайнятості сільської молоді, пов'язаних як із загальною кризовою соціально-економічною ситуацією на сільських територіях, демографічним неблагополуччям, так і тих, що виникли під

час російсько-української війни й потребують більш детального вивчення.

Наше завдання – визначити розбіжності у сприйнятті гостроти реальних загроз щодо вікової структури зайнятих в аграрних секторах України та Євросоюзу, представлених у програмних документах стратегічного характеру.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою для розвідок слугували загальнонаукові та економічні методи пізнання сучасних явищ і процесів, зумовлених демографічною кризою в аграрному секторі та молодіжними політиками України і Євросоюзу щодо її подолання. Для виконання завдань дослідження й досягнення поставленої мети використали діалектичний метод наукового пізнання, а також загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, з метою оцінки стану, тенденцій і характерних особливостей зайнятості сільської молоді в аналітичних дослідженнях застосовано економіко-статистичні методи (порівняльного аналізу, середніх і відносних величин, трендовий аналіз, графічний метод, індексний аналіз тощо). Для визначення чинників впливу на зайнятість молоді використано системний аналіз. За допомогою прийомів абстрактно-логічного методу та методу узагальнення сформульовано висновки та визначено пріоритетні напрями забезпечення зайнятості сільської молоді. Окрім того, використано офіційні дані Державної служби статистики України, Державної служби зайнятості, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Євростату та власні оцінки.

Виклад основного матеріалу. Розпорядженням Уряду № 1163 від 15 листопада 2024 року схвалено Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках (далі – Стратегія).

Серед низки проблем, які обумовили прийняття Стратегії, зазначено зниження рівня зайнятості населення, погіршення демографічної ситуації у сільській місцевості, неефективність заходів для підтримки фермерів-початківців та новостворених господарств, необхідність сприяння розвитку бізнесу на сільських територіях. Для їхнього вирішення варто долучитися до формування

кредитної історії новостворених фермерських господарств, спростити отримання кредитних гарантій, новітніх знань і передового досвіду. Планується пряма підтримка новостворених фермерських та сімейних господарств, фермерів-початківців, а також полегшення процедури отримання кредитів аграрними підприємствами, якими керують власники віком до 35 років.

Відверто кажучи, нічого інноваційного чи новаторського для посилення мотивації молодих фермерів Стратегією не запропоновано (хоча й визнано неефективність теперішніх заходів), а про соціальні інновації навіть не згадано. Фермерські господарства, керівниками яких є молодь, і до цього на рівних підтримувалися за окремими державними програмами (особливо з початку повномасштабної російської агресії проти України). Відповідні умови, критерії, механізми надання допомоги регулюються постановами Кабінету Міністрів України № 918 від 16 серпня 2022 р. «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції»; № 738 від 21 червня 2022 р. «Деякі питання надання грантів бізнесу»; № 739 від 24 червня 2022 р. «Деякі питання надання грантів для переробних підприємств» та ін.

За інформацією Мінагрополітики України (Висоцький Тарас ..., 2025), у 2024 році майже половину аграрних кредитів надали за пільговою програмою «Доступні кредити 5–7–9». Понад 13 тис. товаровиробників залучили майже 105 млрд грн кредитних коштів. Із них 9 тис. отримали кредитування на 47 млрд грн за програмою «Доступні кредити 5–7–9» (продовжена до 31 березня 2026 року). Не перший рік для молоді доступні й інші інструменти, зокрема Фонд часткового гарантування кредитів та аграрні ноти, що мають забезпечити залучення фінансових ресурсів у сільське господарство. Є також різні партнерські програми для молодих аграріїв.

Як показує демографічна реальність, програми державної підтримки молоді, зайнятої в аграрному виробництві, недостатньо ефективні. Адже не вдалося подолати негативну тенденцію у сфері соціально-трудових відносин, які віддзеркалюють динаміку ринкових структурних перекосів, що

відбулися в сільському господарстві за життя одного покоління. Загалом кількість найманих працівників у сільському, лісовому господарстві та мисливстві лише за останні двадцять років скоротилася у 5,7 раза і становила 2020 року 445,4 тис. осіб (2021 року у сільському господарстві було зайнято 345 тис. осіб) (Сільське господарство України у 2022 році, 2024). За період, який досліджується, втрачено цілі підгалузі, а трудомісткі виробництва в рослинництві (овочівництво, садівництво, льонарство, хмелярство

та ін.) перебувають у тривалому занепаді. Значно скоротилася тваринницька галузь як за кількістю поголів'я, так і за обсягами продукції.

Аналіз даних основних показників зайнятості молоді в сільському господарстві за 2000–2021 роки також підтверджує спадну динаміку. Зменшилася її кількість більш ніж на 25 %, а це вищі темпи порівняно із загальною спадною динамікою кількості зайнятого населення в сільській місцевості (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні показники ринку праці та зайнятості молоді в сільській місцевості
(за методологією МОП) віком 15–34 років**

Показник	2000р.	2005р.	2010р.	2015р.	2021р.	2021р. до 2000р.
Кількість зайнятої молоді – всього, тис. осіб	289,8	207,0	247,3	301,9	216,0	74,5 %
До загальної кількості зайнятого населення у сільській місцевості, %	35,7	35,4	34,7	35,0	33,4	-2,3 в.п.
Рівень зайнятості молоді, %	76,3	73,9	72,6	66,4	66,3	-10 в.п.
Рівень зайнятості всього населення у сільській місцевості, %	63,1	63,0	62,5	55,1	53,8	-9,3 в.п.
Кількість безробітної молоді, тис. осіб	289,8	207,0	247,3	301,9	216,0	75 %
<i>До загальної кількості безробітного населення у сільській місцевості, %</i>						
віком 15–34 років	62,3	51,6	50,1	56,5	37,3	-24,7 в.п.
віком 25–34 років	29,2	24,9	24,9	30,7	23,0	-5,9 в.п.

Джерело: Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України (Робоча сила України за 2000–2021 рр., 2022)

Показово, що така ж тенденція властива і стосовно рівня зайнятості молоді (мінус 10 в. п.). У 2021 році кількість безробітних віком 15–34 років становила 216 тис. осіб проти майже 290 тис. у 2000 році. Тобто безробіття зменшилося на таке ж значення, як і кількість сільської молоді, зайнятої в різних видах економічної діяльності. За такої розбалансованої ситуації на ринку праці у 2021 році було недовикористано 255,7 тис. осіб віком 15–34 років, із них 25–34 років – 155,4 тис., або 60,8 %. Рівень недовикористаної робочої сили вікової групи 15–24 років становив 21,1 %, 25–29 років – 13,5 % і 30–34 років – 9,0 %. [1] На цей же рік 250,9 тис. осіб вікової категорії 15–24 років, що проживали в сільській місцевості, або майже кожен п'ятий щодо цієї групи, не працював, не навчався і не набував професійних навичок (Робоча сила України, 2000–2021).

Також характерною рисою молодіжного ринку праці сільської місцевості є те, що понад третину (35,4 %) його учасників з боку пропозиції робочої сили – неформально зайняті працівники, тобто в наявності тіньовий ринок праці. І хоча останнім часом спостерігається позитивна динаміка щодо ситуації з неформальною зайнятістю молоді на сільському ринку праці – за період 2015–2021 років її частка зменшилася на 8,3 в. п., утім масштаби вражаючі (табл. 2). Зокрема у сільському господарстві майже 70 % – це неформально зайняті працівники.

Вселяє стриманий оптимізм структура зайнятості сільської молоді відповідно до класифікатора професій. У 2021 році серед керівників, менеджерів (управителів), головних спеціалістів, керівників виробничих та інших основних підрозділів у сільському, лісовому та водному господарстві майже кожен четвертий був віком 15–34 років, це у

[1] Особи, які не входять до складу робочої сили (до 2019 р. – економічно неактивне населення) – особи віком 15 років і старше (до 2019 р. – 15–70 років), які впродовж обстежуваного тижня не належали ні до зайнятого, ні до безробітного населення.

шість разів більше за середній рівень зайнятості населення у сільській місцевості віком 15–70 років. Спостерігається значний розрив у показниках зайнятості за професійною групою «кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства», а саме: молоді тут працює 24,7 % при значенні серед усього зайнятого насе-

лення сільської місцевості – 3,6 %. Водночас 31,6 % молоді (558,6 тис.) працює на робочих місцях із «найпростішими професіями», або всього на 6 в. п. менше порівняно із середнім показником зайнятого населенням сільської місцевості (Робоча сила України, 2000–2021, 2022).

Таблиця 2

Неформально зайняте населення у віці 15–34 років за віковими групами у сільській місцевості у 2000–2021 роках

Показник	2015 рік			2021 рік			2021 р. до 2015 р., в. п.
	усього	із нього неформально зайняте	частка неформально зайнятих, %	усього	із нього неформально зайняте	частка неформально зайнятих, %	
Сільська місцевість, тис. осіб	5134,2	2185,0	42,6	4835,5	1715,3	35,5	-7,1
у тому числі за віковими групами:							
15–24 роки	527,5	260,0	49,3	375,2	150,95	40,2	-9,1
25–29 років	682,0	286,2	42,0	548,4	193,83	35,3	-6,7
30–34 роки	586,0	238,2	40,6	704,5	231,57	32,9	-7,7

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України (Робоча сила України, 2000–2021, 2022)

З огляду на аналіз демографічної ситуації, рівня безробіття та зайнятості, у тому числі за професійними групами, зазначені напрями державної політики щодо залучення сільської молоді в аграрне виробництво, передбачені Стратегією, та способи вирішення задованих проблем не повною мірою відповідають їхнім масштабам і глибині соціально-економічних деформацій та реальній ситуації у сфері соціально-трудових відносин. Для з'ясування змін, яких вони зазнали після 2022 року в результаті повномасштабної військової агресії росії проти нашої держави, потрібно буде проводити фундаментальні дослідження й за їхніми результатами вносити радикальні доповнення і корективи. Як зазначено у Стратегії: «На основі політики децентралізації планується розробити програми розвитку... для боротьби з депопуляцією та занепадом сільських територій в Україні. Це буде вирішено за допомогою рамкової політики на основі програм сільського розвитку ЄС, що допоможе краще виявити та мобілізувати додаткові ресурси». Щодо гасла: «Основна увага буде зосереджена на «місцях», а не на секторах, і на інвестиціях замість субсидій», то воно ще потребує змістовного наповнення інноваційними інструментами регуляторної спрямованості під час моніторингу виконання заходів операційного плану на 2025–2027 роки та

суттєвого доопрацювання на віддаленішу перспективу (Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, 2024).

Варто зауважити, що в українському суспільстві поширений стереотип, що в Євросоюзі успішно подолали труднощі, пов'язані з омолодженням фермерської верстви. Насправді, незважаючи на державне піклування, сільська молодь у державах-членах ЄС стикається з тими ж проблемами, що й в Україні у мирні часи. На рішення про міграцію в міста впливають віддаленість від адміністративних центрів, нерівність за добробутом у сільській місцевості порівняно з містами, обмежені кар'єрні можливості реалізувати свої амбіції на ринку праці, безробіття, низька оплата праці, незадовільне соціальне середовище, неналежна доступність до фізичної та цифрової інфраструктури і державних послуг, вплив сім'ї, друзів та соціальних мереж. Загалом це негативно позначається на рівні та якості життя молоді й призводить до відчуття віддаленості й соціальної ізоляції (Бабаєва, 2024, с. 80–85).

Який насправді демографічний стан європейських аграріїв відповідно до останнього перепису ферм (проводиться кожні п'ять років), що відбувся 2020 року? Попри вагому ротаційності сільськогосподарського

виробництва в Євросоюзі й запровадження спеціальних фінансових програм для заохочення в галузь молодих фермерів (віком до 40 років) та стимулювання дострокового виходу на пенсію керівників літнього віку, фермерство втрачає популярність. Кількість фермерів віком до 25 років у групі ферм із земельною ділянкою до 10 га зменшилася більш ніж на третину – на 23,6 тис. осіб. Стосовно інших груп ферм із більшими розмірами земельної ділянки, то ситуацію вдалося дещо стабілізувати, і навіть досягнуто збільшення кількості осіб цієї вікової категорії. Водночас у найбільш продуктивному

віці 45–64 роки суттєво зменшилася кількість фермерів в усіх виділених нами чотирьох групах за розміром земельної ділянки (до 9,9 га; 10–49,9; 50–99,9 і понад 100 га), але найбільш критичне падіння відбулося у групі до 10 га – на 1111,8 тис., або майже на 27 %. Щодо фермерів віком 65 років і старше, то зменшення кількості осіб виявлено лише в мікрофермах, а в інших – значне демографічне постаріння. У групі ферм за розміром сільгоспугідь 50–100 га та більше ніж 100 га кількість осіб цієї вікової категорії зросла на 21,2 і 42,3 в. п. відповідно (рис.).

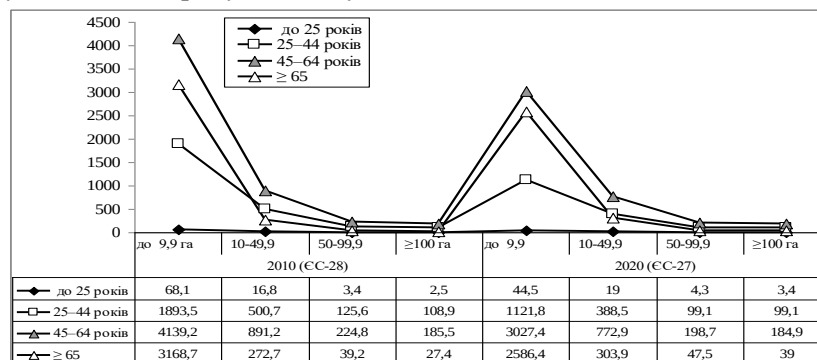

Рис. Розподіл фермерів країн-членів ЄС за віком та залежно від розміру земельної ділянки, тис. осіб, 2010–2020 роки

Джерело: опрацьовано авторами дані Євростату за результатами перепису ферм у 2010 і 2020 рр.

Для порівняння з українською Стратегією розглянемо регуляторні інновації, спрямовані на оновлення поколінь в аграрному секторі держав-членів Євросоюзу, що сформульовані в заключному Звіті спеціальної Комісії «Стратегічний діалог на майбутнє. Сільське господарство ЄС» (далі – Стратегічний діалог). У цьому програмному дослідженні нас цікавитимуть місце і роль молодих фермерів у агроекологічному переході на період 2028–2034 рр. На наше переконання, це важливо, адже реформа Спільної аграрної політики (САП) ЄС відбуватиметься з урахуванням його розширення, у тому числі за рахунок України. Тож регуляторні інновації матимуть різнобічний вплив на обсяги, спеціалізацію й структуру аграрного виробництва, стан молодіжного ринку праці, демографічну ситуацію, інституційну й фінансову спроможність сільських громад тощо. У Стратегічному діалозі констатується: «Оскільки у 2020 р. серед фермерів було лише 6,5 % віком до 35 років, сільське господарство ЄС старіє, з усіма наслідками для динамізму всіх територій і сільських зокрема,

реалізації цілей сталого розвитку та спроможності виробляти продовольство, збереження ідентичності наших регіонів і ландшафтів» (Основні ініціативи, 2025).

Серед десяти керівних принципів Стратегічного діалогу виокремлено принцип, пов'язаний із залученням молодих фермерів до агроекологічного переходу: «Роль молодих людей у сільському господарстві й сільській місцевості та щодо різноманітності європейських продовольчих і фермерських систем є важливим надбанням». Цей принцип доповнено такими зверненнями до молодого покоління фермерів, яке:

– є ключовою передумовою і багаторівневим завданням, що потребує різноманітної політики і поки що не вирішується в ЄС, підриваючи всі зусилля щодо переходу;

– продовжуватиме здійснювати перехідний період у наступні десятиліття завдяки суттєвому внеску у довгострокові інвестиції у сталий розвиток, маючи більше шансів отримати в перспективі відповідний прибуток;

- підтримуватиме конкуренто-спроможну сільськогосподарську діяльність за першочергової умови забезпечення справедливих доходу;
- потребує поліпшеного доступу до земельних ділянок, капіталу, освітніх можливостей, консультаційних послуг і належної сільської інфраструктури та послуг;
- має отримувати послідовну та ефективну систему підтримки від євросоюзівських, національних, регіональних і місцевих політик.

Наголошено, що загалом європейська агропродовольча система має цінувати стрижневий принцип справедливості у відносинах між поколіннями, а для цього голоси

молодих людей мають значення і мають бути почуті. Сільську молодь та молодих фермерів треба залучати до розроблення політики та управління сільським господарством, продовольчими системами та сільськими громадами. (Довідково: у Стратегічному діалозі також брав участь Пітер Медендорп, президент Європейської ради молодих фермерів (*European Council of Young Farmers*)).

Отже, фінансові інновації Євросоюзу та його держав для прискореної зміни поколінь серед керівників фермерських господарств одночасно передбачають низку регуляторних інструментів у рамках САП, доповнюючи їх соціальними інноваціями (табл. 3).

Таблиця 3

Основні перешкоди на шляху зміни поколінь серед фермерів ЄС в умовах агроекологічного переходу та інновацій САП, передбачених Стратегічним діалогом для їх подолання

Перешкоди	Інновації, у т. ч. соціальні
Недостатнє фінансування великомасштабних проєктів агроекологічного переходу, які мають високий ризик	пільгові відсоткові ставки, гнучкість погашення з використанням пільгових періодів у надзвичайних обставинах, з чіткими гарантіями та інструментами управління відповідними ризиками
Ускладнений доступ молодих фермерів до якісних земельних ділянок через недостатність капіталу та нерухомого майна, а також підвищення цін на майно та оренду; відсутність довгострокових контрактів перешкоджає укладенню договорів оренди та не стимулюють інвестування в якість ґрунтів	Єврокомісії: розробити керівні принципи для держав-членів, спрямовані на підтримку мобільності земельних ділянок для молодих і новостворених фермерів; унормувати схеми мобільності земельних ділянок; запровадити пакети кредитів; дотримання концепції навчання упродовж всього життя
Утримання землі літніми фермерами часто мотивується низькими пенсіями і бажанням зберегти доходи від субсидій САП та орендної плати за угіддя; збільшення розміру ферми та концентрації землі потребує надто великих коштів для купівлі молодими людьми	державам-членам ЄС: переглянути соціальну політику, зокрема пенсійні системи, для кращої мобільності сільгоспугідь; європейська система моніторингу ґрунтів і докільля також має сприяти обміну передовим досвідом щодо поживлення економічного обігу земельних ділянок
Відсутність привабливої візії для сільського господарства, яка відображатиме різноманіття професій у цьому секторі; застарілість освітніх і тренінгових програм підвищення кваліфікації молодих фермерів	Єврокомісії: розробити загальну освітню стратегію для кращого інформування про аграрні професії, що буде реалізована в різних навчальних закладах; переглянути молодіжні програми Еразмус+, Еразмус для поширення знань з агроекології, відновлюваного сільського господарства, органічного землеробства, різноманітних бізнес-моделей та інших перехідних систем виробництва, що забезпечують стійкість аграрного сектора
Недостатня спрямованість місцевих ресурсів на підвищення компетентностей молодих фермерів щодо важливості агроекологічного переходу	державам-членам: краще використовувати потенціал програм фінансування ЄС та фондів розвитку сільської місцевості, у т. ч. для консультаційних послуг молодим фермерам та новоствореним і змішаним підприємствам
Територіальний підхід для розроблення дорожніх карт агроекологічного переходу має ґрунтуватися не лише на викидах парникових газів, а й урахувати інші екологічні потреби	АЛТФ ¹⁾ має надавати пріоритет молодим фермерам з усіх питань фінансової допомоги для трансформації ферм, доступу до нового обладнання, підтримки новостворених підприємств у сільській місцевості, а також щодо програм актуалізації знань і перекваліфікації для переходу до альтернативних систем аграрного виробництва
Необхідність поліпшення зв'язку з CDG ²⁾ , правила управління мають бути спрощені, а розподіл завдань між різними стейкхолдерами – чіткішим	Єврокомісії: дійти висновків із ситуації, продемонструвати, як у своїх практичних заходах ураховуються пропозиції молоді під час підготовки регуляторних та інших актів у агропродовольчій сфері

¹⁾АЛТФ – Агропродовольчий фонд справедливого переходу.

²⁾CDG – Групи громадянського діалогу.

Джерело: виокремлено авторами за матеріалами Основних ініціатив: Стратегічний діалог про майбутнє сільського господарства Євросоюзу, 2025

Серед них: опрацювання візії сільсько-го господарства з урахування завдань агро-екологічного переходу; актуалізація освітніх стратегій для всіх рівнів навчальних закладів; оновлення молодіжних програм підготовки та підвищення кваліфікації працівників; створення належних умов для виходу на пенсію фермерами літнього віку; залучення молодіжних організацій до підготовки регуляторних та інших нормативно-правових актів у сфері аграрної політики тощо.

На нашу думку, фінансово-економічні ресурси, які створюють конкурентні умови безпосередньо на робочому місці в сільському господарстві України, мають доповнюватися інноваціями, зокрема соціальними, розрахованими на зміну поведінки молоді, яка ще не визначилася з докладанням своєї праці в суспільно корисній зайнятості, або хоче підвищити кваліфікацію чи змінити фах для подальшої участі в робочій силі.

Отже, у контексті визначеного нами предмету дослідження, інновації – це відмова від традиційних і непрацюючих підходів до формування мотивації молоді для роботи в аграрному секторі, пошук креативних інструментів, що змінюють суспільну думку й підвищують престижність професії аграрія і мешканців сільської місцевості. Інновації мають забезпечувати агроекологічний перехід, сприяти стійкому розвитку сільських територій, а також підвищувати інституційну й фінансову спроможність місцевих громад.

Висновки. Українська Стратегія – поспішна реакція на вимоги щодо членства в ЄС і недооцінює можливі довгострокові сценарії істотного поглиблення демографічної кризи в сільській місцевості в умовах війни та повоєнного періоду реконструктивного відновлення сільськогосподарського виробництва. Зокрема у документі не сформульовано чіткого розуміння об'єктивної реальності щодо молодіжного сегменту ринку праці, немає релевантної відповіді на майбутні неординарні ризики, пов'язані зі значним старінням працівників, зайнятих в аграрному секторі економіки. Це можна пояснити тим, що під час опрацювання Страте-

гії у фокусі розробників перебував процес обезземелення селян і приреченість України на сповзання у сировинну пастку через неминучість масштабної агрохолдингізації (олігархічної моделі) сільського господарства, сподівання на підвищення продуктивності праці завдяки діджиталізації процесів, роботизації технологій, безпілотних агрегатів й інші революційні технології.

Водночас маємо усвідомити, що подолати затяжну демографічну кризу в сільській місцевості неможливо без участі молодого й економічно активного населення, зайнятого в аграрному секторі. Проте це має стати наслідком комплексного й неухильного врахування його потреб та інтересів, підвищення загалом рівня і якості життя в українському селі. Передвступний період до повноправного членства України в Євросоюзі – це своєрідне «вікно можливостей» для прискореного оновлення поколінь серед членів сільських домогосподарств, керівників сімейних ферм та інших мікро- й малих форм бізнесу з адаптацією до європейських інституцій та використанням структурних фондів вирівнювання регіонального розвитку.

Стратегічний діалог Євросоюзу демонструє усвідомлення гостроти фундаментальних проблем і обізнаність із демографією фермерського прошарку у країнах політико-економічного блоку. Доцільно запустити комплексний проактивний механізм прискореного омолодження фермерських лідерів на довгострокову перспективу 2028–2034 років. Інститутам ЄС та його державам рекомендовано вжити конкретних заходів для радикального поліпшення ситуації з урахуванням імперативів агроекологічного переходу та реалізації планів щодо кліматично нейтральної Європи до 2050 року.

На нашу думку, у суспільства є запит на пошук адекватної відповіді на виклики, пов'язані з необхідністю створення комплексу належних умов для участі ветеранів війни у відбудові аграрного виробництва передачею ферми «під ключ», започаткуванням і розвитком мікро- і малого підприємництва та інших диверсифікованих видів економічної діяльності у сільській місцевості.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Бабаєва, І. О., 2024. *Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості*. Доктор філософії. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Бородіна, О. М., 2020. Убезпечення сільського способу життя: європейська політика, орієнтири для України. *Економіка АПК*, 2, с. 20–32. DOI: 10.32317/2221-1055.202002020

Висоцький Тарас: майже половина аграрних кредитів у 2024 році була надана за програмою «доступні кредити 5–7–9», 2025. *Служба новин ІАС «Аграрії разом»* [online] Доступно: <https://agrarii-razom.com.ua/news-agro/taras-visockiy-mayje-polovina-agrarnih-kreditiv-u-2024-roci-bula-nadana-za-programoyu> [Дата звернення 27 січня 2025].

Вища та фахова передвища освіта в Україні у 2023 році. *Державна служба статистики України*, 2024 [online] Доступно: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/osv/vush_osv/arh_vuz_20_u.html [Дата звернення 06 лютого 2025].

Демчак, І. М., Завалевська, В. О., Івченко, В. М. та ін., 2020. *Сільські території: соціально-економічний стан та перспективи розвитку*. Суми: Вид-во Вінниченко М. Д.

Деякі питання надання грантів бізнесу: *Постанова Кабінету Міністрів України № 738 від 21.06.2022*, 2022 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text> [Дата звернення 06 лютого 2025].

Деякі питання надання грантів для переробних підприємств. *Постанова Кабінету Міністрів України № 739 від 24.06.2022*, 2022 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2022-%D0%BF#Text> [Дата звернення 06 лютого 2025].

Каховська, О. В. та Комарова, І. Д., 2016. Економічні та соціальні проблеми зайнятості: європейський досвід вирішення для України. *Інвестиції: практика та досвід*, 22, с. 25–30.

Мамчур, В. А. та Студінська, Г. Я., 2023. Інноваційний розвиток аграрної сфери в умовах реалізації національної системи стійкості. *Економіка та суспільство*, 56. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-144>.

Махсма, М. Б. та Чуб, О. В., 2022. Європейський досвід сприяння зайнятості молоді. *Економіка та суспільство*, 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-59>

Міграційний рух населення за типом місцевості у 2002–2021 роках. *Державна служба статистики України*, 2024 [online] Доступно: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm [Дата звернення 06 лютого 2025].

Міністерство аграрної політики та продовольства України, 2024. *Інформація про виконання Плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій у 2023 році* [online] Доступно: <https://minagro.gov.ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/informatsiia2-provykonannia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-kontseptsii-rozvytku-silskykh-terytorii-u-2023-rotsi> [Дата звернення 06 лютого 2025].

Населення України в 2021 році. Демографічний щорічник. *Державна служба статистики України*, 2024 [online] Доступно: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/10/zb_nasel%20_2021.pdf [Дата звернення 06 лютого 2025].

Офіційний сайт Європейського Союзу, 2025. *Основні ініціативи: Стратегічний діалог про майбутнє сільського господарства Євросоюзу* [online] Доступно: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/main-initiatives-strategic-dialogue-future-eu-agriculture_en [Дата звернення 4 лютого 2025].

Патика, Н. І. та Могильний, О. М., 2023. *Зайнятість сільського населення України – стан та перспективи: монографія*. Київ: ННЦ «ІАЕ».

Петрова, І. Л. та Близнюк, В. В. ред. 2021. *Інституційні засади розвитку ринку праці в Україні : колективна монографія*. Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України» [online] Доступно: <http://ief.org.ua/docs/mg/360.pdf>.

Про зайнятість населення. *Закон України № 5067 від 05.07.2012*, 2012 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> [Дата звернення 06 лютого 2025].

Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції. *Постанова Кабінету Міністрів України № 918 від 16.08.2022*, 2022 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2022-%D0%BF#Text> [Дата звернення 06 лютого 2025].

Про затвердження Правил надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам житла на селі. *Постанова Кабінету Міністрів України № 1597 від 05.10.1998*,

1998 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1597-98-%D0%BF#Text> [Дата звернення 06 лютого 2025].

Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року. Указ Президента України № 94 від 12.03.2021, 2021 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> [Дата звернення 06 лютого 2025].

Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1163 від 15.11.2024, 2024 [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> [Дата звернення 06 лютого 2025].

Пронько, Л. М., 2022. Соціально-економічні аспекти формування зайнятості сільського населення. *Інвестиції: практика та досвід*, 9–10, с. 50–54. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.9-10.50.

Робоча сила України за 2000–2021 рр. *Державна служба статистики України, 2022* [online] Доступно: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm [Дата звернення 06 лютого 2025].

Семикіна, М., Запірченко, Л. та Семикіна А., 2023. Розвиток ринків праці України та ЄС: специфіка молодіжної зайнятості. *Академічні візії*, 17. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8010983>.

Сільське господарство України у 2022 році. Статистичний збірник. *Державна служба статистики України, 2023* [online] Доступно: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf [Дата звернення 06 лютого 2025].

Стаття надійшла 17.02.2025

